

Edirne Selimiye Arastısı ile Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nin dua kubbeleri - Hafsa / Edirne

şısı'nda ise çarşığı oluşturan iki sokağın birleştiği yerin dua meydanı olarak kullanıldığı bilinir. Hatta Mısır Çarşısı yakın tarihlerde restore edilirken, burada ahşap çıkma halindeki bir çeşit kürsü yeniden yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ara Altun, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 121-122; a.mlf., "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi (bir deneme)", *Kütahya*, İstanbul 1981-82, s. 391-395, 667; a.mlf. — Tülay Reyhanlı, "Edirne/Havsa'da Sokullu (veya Kasım Paşa) Külliyesi", *STY*, VI (1976), s. 67-88; Çelik Gülersoy, *Kapalı Çarşının Romanı*, İstanbul 1979, s. 50; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 182-185, 187-197; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 144-145, 148, 372-373; Yılmaz Önge, "Türk Çarşılarında Dua Kubbeleri", *Önasya*, VI/63, Ankara 1970, s. 6-7; Pakalın, I, 478; Osman Nuri Ergin, "Dua Meydanı", *İsl.A*, IX, 4742.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

DUAFA ve METRÜKİN

(الضعفاء والمتروكون)

Zayıf olan ve rivayetleri kabul edilmeyen râvilere dair kaleme alınmış eserlerin ortak adı.

Duafâ daîf (= zayıf) kelimesinin çoğulu olup adâlet* ve zabt* sıfatları yetkili âlimler tarafından tenkit edilen zayıf râviler için kullanılmaktadır. Bunların rivayetleri çeşitli seviyelerde bulunduğundan

bazılarının zayıflığını gidermek mümkün olmakta, özellikle zabt yönünden çok zayıf olmayan ve kendinden daha güvenilir olanlara fazlaca muhalefet etmeyenlerin rivayetleri dikkate alınmaktadır. Metrûkîn ise ileri derecede zayıf olan ve rivayetleri delil olma niteliğini kaybeden kimselerdir. Bunların rivayetlerinde metrûk denmektedir. Metrûkîn'in belli başlı özellikleri rivayetlerinde büyük ölçüde yanılmaları, yaşayışlarında dinî emir ve yasaklara uymamaları, çok dalgın ve dikkatsiz olmaları ve yalancılıkla suçlanmalarıdır. Hadisi terkedilen râvilere metrûkû'l-hadis de denilmektedir (ayrıca bk. METRÛK; ZAYIF).

Duafâ ve metrûkîne mahsus olmak üzere "eđ-Đu'afâ" veya "eđ-Đu'afâ" ve'l-metrûkûn" vb. adlarla kaleme alınan eserlerin genel özelliği alfabetik olmaları ve her râvi hakkında ya sadece müellifin veya tanınmış hadis münakitlerinin değerlendirmelerini ihtiva etmeleridir. Bu eserlerin bazılarında tenkit edilen râvinin rivayetlerine de yer verilmektedir.

Bu tür eserlerden günümüze kadar gelenlerin belli başlıları şunlardır: 1. Bu-hârî (ö. 256/870), *eđ-Đu'afâ ü's-şâğîr* (Agra 1323). 418 râviyi ihtiva etmektedir. 2. Cüzcânî (ö. 259/873), *Ahvâlü'r-ricâl. Kitâbü'd-Đu'afâ* adıyla da anılan eserde 388 râvi hakkında kısa değerlendirmelere yer verilmiştir. *Ahvâlü'r-ricâl* Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1405/1985). 3. Berzâî (ö. 292/905), *eđ-Đu'afâ ve'l-kezzâbûn ve'l-metrûkûn min aşhâbi'l-hadis*. Müellifin çeşitli râviler hakkında Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim'e sorduğu soruların cevaplarından ibarettir (Köprülü Ktp., nr. 40/3). 4. Nesâî (ö. 303/915), *eđ-Đu'afâ ve'l-metrûkûn* (Agra 1323). Eserde 706 râvi birer kelime ile değerlendirilmiştir. 5. Ukaylî (ö. 322/934), *eđ-Đu'afâ ü'l-kebîr*. Râviler hakkında tanınmış münakitlerin görüşleri senedleriyle birlikte zikredilmekte ve çok defa tenkit edilen râvinin rivayetlerinden örnekler verilmektedir. 2101 râvinin yer aldığı dört ciltlik eser Abdülmu'tî Emîn Kal'acî tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1404/1984). 6. İbn Hibbân (ö. 354/965), *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhad-dişîn ve'd-đu'afâ'i ve'l-metrûkîn*. Üç ciltten ibaret olan eserin uzun mukaddimesinde sünneti koruyabilmek için zayıf ve metrûk râvileri bilmenin gereğiyle bu râvilerin belli başlı özellikleri hakkında bilgi verilmekte, daha sonra riva-

yetlerinden örnekler nakledilmektedir. Eser Mahmûd İbrâhim Zâyed tarafından neşredilmiştir (Halep 1396). 7. İbn Adî (ö. 365/976), *el-Kâmil fi'du'afâ'i'r-ricâl* (Beyrut 1405/1985). Eserin otuz babdan meydana gelen uzun mukaddimesinde hadis rivayetinde titiz davranmanın gereği ve Hz. Peygamber'e yalan isnat etmenin çirkinliği gibi konular üzerinde durulmakta, rivayetlerinde yalancılığı ortaya çıkan kimselere "yalancı" demeyi câiz gören ashap, tâbiîn ve diğer tanınmış âlimlere geniş yer verilmektedir. Yedi cilt halinde yayımlanan eserde râviler hakkında münakitlerin görüşleriyle birlikte onların rivayetlerinden örnekler de zikredilmektedir. 8. Dârekutnî (ö. 385/995), *Kitâbü'd-Đu'afâ ve'l-metrûkîn*. 632 râvi kısa notlarla tanıtılmıştır (nşr. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, Beyrut 1401/1980; nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Beyrut 1406/1986). 9. İbn Şâhin (ö. 385/995), *Târîhu esmâ'i'd-đu'afâ ve'l-kezzâbîn*. Eserde 722 râvi hakkında çoğu tek kelimelik kısa değerlendirmeler yapılmaktadır. Kitap Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kâşgarî tarafından neşredilmiştir (baskı yeri yok, 1409/1989). 10. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), *eđ-Đu'afâ ve'l-metrûkûn*. Eserde râviler hakkında tanınmış münakitlerin kanaatleri zikredilmekte, râviyi tenkit edenlerin yanında güvenilir olduğunu söyleyenlerin bulunması halinde ise tenkit edenlerin görüşleri tercih edilmektedir. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî tarafından üç cilt halinde yayımlanan (Beyrut 1406/1986) eserde 4018 râvi tenkide tâbi tutulmuştur. 11. Zehebî'nin (ö. 748/1348) bu konuda üç eseri bulunmaktadır. a) *Dîvânü'd-đu'afâ ve'l-metrûkîn*. Zehebî bu eserinde bir yanlışlık sonucu zayıf sayılan râvilerle, rivayetleri sahih ve hasen olmakla beraber tenkide uğrayanları, rivayetlerinde çok yanılanları, hâfizalarının zayıf olması sebebiyle çok yanlışlık yapanları ve mevzû hadis rivayet ettikleri için ittifakla terkedilenleri ele almaktadır (nşr. Hammâd el-Ensârî, Mekke, ts.). Müellif daha sonra eserini *Zeylû Dîvânü'd-đu'afâ* adıyla genişletmiştir (Ömer b. Fellâte, III, 428-429). b) *el-Muğnî fi'd-đu'afâ*. Hadis öğrencilerinin zayıf râvileri kolayca tanıyabilmesi için bu alanda daha önce yazılan eserleri gözden geçirecek konuya dair bilgileri özetlediğini söyleyen Zehebî'nin iki ciltten ibaret bu eseri 7854 râviyi ihtiva etmektedir (nşr. Nüreddin İtr, Halep 1971). c) *Mizânü'l-i'tidâl fi'naqdî'r-ricâl*. Güvenilir bile olsa

tenkide uğrayanlarla birlikte 11.053 za-yıf ve metrük râviyi ihtiva eden bu dört ciltlik eser İbn Adî'nin *el-Kâmil*'inin öze-tinden ibarettir (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1382/1963).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hacer, *Şerhu Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Muhammed Ciyâs es-Sabbâğ), Dimaşk, ts. (Mek-tebü'l-Gazzâlî), s. 82; Sehâvî, *Fetḫu'l-muġîs*, I, 96-101; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 105; Talât Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1985, s. 221, 467; Subhî es-Sâlih, *Ulûmü'l-ḥadîs ve muş-ṭalaḥuh*, Dimaşk 1963, s. 165, 206; Ömer b. Fel-lâte, *el-Vaz' fi'l-ḥadîs*, Dimaşk 1401/1981, III, 383-444.

AHMED MUHAMMED NÛR SEYF

DUÂĞÜ

(دعاگو)

Osmanlı devlet teşkilâtında ve tarikat hiyerarşisinde bir unvan.

"Dua eden, duacı" anlamındaki bu terim Osmanlılar'da saray, merkez ve esnaf teşkilâtlarında dua ile ilgili görevleri yerine getirenler için kullanılan resmî bir unvan niteliği kazanmıştır. Bazı kayıtlarda **duacı**, **duahan** şeklinde de adlandırılan bu görevliler günlük mesainin başlaması sırasında, belirli merasim ve şenliklerde duruma ve zamana uygun dualar okurlardı. Ayrıca tekke ve zâviyelerde zikrin veya âyinin sonunda dua etme veya ettirme ile görevli kişiler hakkında da aynı tabirler kullanılmıştır. Duahanlık aynı zamanda tarikat hiyerarşisinde de bir üst makamı ifade etmektedir. Nitekim Mevlevîlik'te duacı (duâgü) dedelerinin diğer dedegân arasında önemli bir yeri olduğu gibi âyin esnasında da önemli vazifeleri vardı. Mevlevî gül-bangi denilen dua bunlar tarafından yapılırdı.

Merasimle icra edilen dualar yanında zamanla devletin bekası için hayır temen-nisinde bulunanlara ücret karşılığı sem-bolik bir görev verilmesi şekli ortaya çıkmış ve bu amaçla ayrılan tahsisat "duâgü-lük ciheti" olarak adlandırılmıştır. Cihet tevcihleriyle ilgili beratların sonundaki, "Devâm-ı devletim ed'iyesine mü-lâzemet edeler" cümlesi bu sembolik gö-revi ifade etmektedir.

Osmanlılar'da duâgü-lük görevinin en yaygın şekilde kullanıldığı alan vakıflardır. Vakıflarda sıkça rastlanan cihetlerden biri olan duâgü-lüğün ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. XV. yüzyıl ortalarına ait Fâtih vakfiyesinde ve 895 (1489-90) tarihli Fâtih

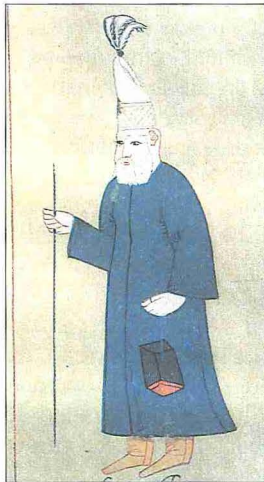
Külliyesi muhasebe defterinde, ayrıca bundan bir asır sonrasına ait Süleymaniye vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi muhasebe defterinde dua ile ilgili herhangi bir görev bulunmamaktadır. Ancak *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nde (s. 49), 949 (1542) tarihli Şahbola Hatun vakfiyesinde çeşitli görevler arasında bir duahan cihetinin bulunması XVI. yüzyılda bu görev şeklinin bulunduğunu, ancak nâdir olarak tahsis edildiğini göstermektedir.

Vakfiyelerde özellikle ilim ve tarikat mensuplarına ayrılan duâgü-lük vazifeleri, onları maddî bakımdan desteklemek gibi bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Fakat zamanla bu uygulama yaygınlık kazanıp suistimale açık hale geldi. Özellikle XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bu vazife tahsisatında büyük bir artış oldu; vakıflardan, mukâtaa ve gümrüklerden ayrılan duâgü tahsisleri büyük miktarlara ulaştı. Saray çevresinden himaye görenlere, saray veya devlet ricâliyle yakınlık kurmayı başaranlara duâgü-lük görevleri tahsis edilmeye başlandı. Bu arada gazi ve mücahidlerin kılıç hakkı olup askeri teşvik için tahsis edilen gelir kaynakları da duâgü-lük adı altında bazı tarikat mensupları ve din adamlarına verildi. Bu uygulama ilk defa III. Murad zamanında (1574-1595) yaygınlık kazandı. Sultan Murad, kerâmetine inandığı Şeyh Şücâ'a ve diğer bazı şeyhlere vakıflardan, gümrük gelirlerinden ve mîrî mallarından çok büyük miktarlara ulaşan duâgü-lük ücretleri tahsis etti. Bu uygulamayı ıslah için XVII. yüzyılın başlarından itibaren bazı çalışmalar yapıldı. Derviş Paşa (ö. 1606) sadâret döneminde duâgü tahsislerinin bir kısmını keserek hazineye gelir kaydettiyse de eski uygulama devam etti. Nitekim

stratejik bir konuma sahip olan Bozcaada'yı korumakla görevli askerlerin ücretleri ocaklık şeklinde o bölgedeki tuzlalardan temin edilmekteyken daha sonra bu gelirler tarikat erbabına duâgü-lük olarak verilmiş, bu durum muhafızların dağılmasına yol açtığından adanın güvenliğini tehlikeye düşürmüştü. Aynı şekilde Kıbrıs adasında askere ait bazı timar ve zeâmetler de padişah emriyle tahrir defterindeki kayıtlarda değişiklik yapılarak Şeyh Sâlim'e tahsis edilmişti. Köprülü Mehmed Paşa sadârete gelince bu gibi tahsisatları azaltırken Şeyh Sâlim'in timar, gümrük ve vakıftan aldığı günlük 1000 akçelik duâgü ücretinin yarısını kesmiş, buna karşı çıkan Şeyh Sâlim'i de öldürtmüştü. II. Süleyman döneminde de (1687-1691) malî sıkıntı yüzünden hazineye yeni kaynaklar arandığı sırada duâgü ücretlerinden kısıntı yapıma yoluna gidilmiştir.

Duâgü-lük tahsisatını alacaklarda aranan şartlar arasında dürüstlük ve iyi ahlâk başta geliyordu. Bu şartlara aykırı davrananların tahsisatı derhal kesilirdi (BA, MD, nr. 43, s. 121/221). Duâgü ücretleri Haremeyn muhasebesi, Anadolu muhasebesi gibi maliyeden değişik kalemleri tarafından karşılanmaktaydı. 1784 yılına ait Hazîne-i Âmire giderleri arasında "mütেকâidîn, duâgüyân ve hüddâmân"a ödenen ücretlerin 815.505 kuruş tuttuğu, bunun hazinenin toplam giderleri içerisindeki nisbetinin % 4,38 olduğu dikkati çekmektedir.

Duâgü-lükla ilgili problemler uzun müddet devam etmiş ve birçok yolsuzluk ortaya çıkmıştır. Zaman zaman çıkarılan fermanlarla bu meselelere çözüm getirilmek istenmiştir. XX. yüzyıl başlarında bu konuda birkaç kanun çıkarılmıştır. 24 Rebülevvel 1329 (25 Mart 1911) tarihli "Duâgü fodalularının sûret-i imhâsı" hakkındaki altı maddelik kanunda, şartlarına riayet edilen vakıfların dışındaki duâgü fodula*ları, bedelleri Evkaf Nezâreti tarafından ödenerek kaldırılmıştır. Geçim imkânlarından tamamen mahrum olan kör, yatalak, felçli ve kimsesiz kadınlara bedellerinin ödenmesi sürecek, ancak vefatları halinde kendileri gibi özür-lü olmadıkça evlâtlarına ödeme yapılmayacaktı. Kaldırılan duâgü fodalularına ödenecek olan 36.000 Osmanlı lirası 1326-1327 (1908-1909) yılları bütçesinden karşılanacaktı (*Düstur*, İkinci ter-tip, III, 254-255). 19 Rebü-lâhîr 1329 (19 Nisan 1911) tarihli diğer bir kanunda ise Evkaf Nezâreti'nce verilmekte olan duâgü vazifelerinin Rûmî 1327 (1911) yılın-

Yeniçeri
duacısı
(Gastellan
Histori
Tahtureks)